

FELSEFE DÜNYASI

2009/1 Sayı: 49 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof.Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof.Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Veli URHAN
Doç. Dr. İsmail KÖZ
Yrd. Doç.Dr. Levent BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 15 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No:11 Y.Mahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

LOCKE GELENEKSEL METAFİZİĞİN AKSİNE TANRIYI NEDEN TÖZ OLMAKTAN ÇIKARMIŞTIR?

Naciye Atış*

Locke felsefe tarihinde epistemolojisiyle dikkat çeken filozoflardan birisidir. Locke epistemolojisinin temeli empirizmdir. Locke, felsefesinde bilginin kaynağı, değeri ve sınırı gibi epistemolojinin temel problemleriyle uğraşır. Locke'un, epistemolojinin bu problemleriyle uğraşmasının nedeni, insan bilgisinin kaynak, değer ve sınırını bilmek isteğidir. Locke'un bunu istemesinin nedeni de insanın bilme etkinliğindeki güç ve sınırını görmektir. Locke'a göre insanlar hakikat adına birbirinden tamamen farklı hatta birbirlerine karşıt görüşleri savunurlar ve bunun da nedeni zihinsel yetilerinin güç ve sınırlarını bilmemeleridir. Bu nedenle bilgiye ulaşmak için insanın, bilmesini olanaklı kılacak olan zihinsel yetilerini iyi tanıması ve neyi bilebileceğini bilmesi önemlidir. Locke'a göre bunu başarmak, bilgi edinme sürecinde insanın bilme gücünün ortaya çıkması demektir. Locke felsefesinde insanın bilme gücü ve sınırı anlaşılınca da insanın bileceği ve bilemeyeceği konuların neler olduğu ortaya çıkar. Locke felsefesinde insanın bildikleri, kendi varlığının bilgisi, Tanrının varlığının bilgisi, matematik ve ahlaklıdır. İnsanın bilemedikleri ise nesnenin varlığı ve tözdür. Böylece Locke felsefesinde ele alınan konular, bilgi-bilgi olmayan olarak ikiye ayrılır. Konuların bu şekilde ayrılmasıyla beraber Tanrı ve töz kavramları, Locke felsefesinde ayrı alanların konuları olur. Locke'un tanrı kavramını bilgiye, töz kavramını da bilgi olmayana dahil etmesi bu kavramları felsefesinde ayrı kullandığının göstergesidir. Locke'un Tanrı ve töz kavramlarını geleneksel metafiziğin aksine birbirinden ayırarak kullanmasının nedeni bu yazının problemi oluşturmaktadır. Bu yazıda amaçlanan Locke'un, empirizm temelli epistemoloji yaparken Tanrı ve töz kavramlarını neden, nasıl ve hangi bağlamlarda ele aldığını ortaya koymaktır. Bu kavramlar felsefe tarihinde Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi, rasyonalist filozofların felsefelerinin olmazsa olmaz kavramlarıdır. Rasyonalist filozoflar için olmazsa olmazdır çünkü bu filozoflar, bu iki kavram olmadan evrenin nedeni (kaynağı) ve bu nedenin bilgisine ulaşamayacağını düşünürler. Bu nedenle empirik temelli felsefe yapan ve rasyonalist felsefenin bu kavramlardan kaynaklanan doğuştan bilgi teziyle savaştan bir filozofun, kendinden önceki felsefenin salt metafizik tarafını oluşturan bu kavramları neden kullandığını anlamak önemlidir. Bunu anlamak için de bu çalışmada yapılacak ilk şey, Locke'un bu kavramları neden ve nasıl kullandığını göstermektir. Daha sonra Locke'un bu iki kavramı ayrı alanların konuları olarak kabul etmesinin felsefesinde doğurduğu sonuçlar değerlendirilecektir. Değerlendirme, şu iki soru bağlamında yapılacaktır: Empirist epistemoloji yapılan bir felsefede, geleneksel metafiziğin iki temel kavramını kullanmak empirist felsefede metafiziğe yer açar mı?

* Öğr. Gör. Dr. Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

Yoksa Tanrı ve töz kavramlarını kullanmak empirist felsefeye, metafiziği dışarıda bırakarak felsefe yapma olanağı sağlar mı?

Locke felsefesinde Tanrı ve töz kavramlarının kullanım yeri ve statülerinin farklılığı ait oldukları alanlardan kaynaklanır. Bu kavramların ayrı konumlandırılmasının nedeni bilgi-bilgi olmayan ayrımı ile anlaşılır. Locke felsefesinde bilgi-bilgi olmayan ayrımı, insanın bildiği ve bilmediği konuların alanlarını ayırmadır. Locke felsefesinde bu ayrımın yapılma nedeni bizi, bu ayrımın önemine götürür. Locke felsefesinde bilgi-bilgi olmayan ayrımının önemi, bilgi dışındaki alanların bu felsefede yok sayılmamasıdır. Locke'a göre akıl, bilgiyi elde edemediği durumlarda inanç ve olasılığı temellendiremezse alan boş inanca kalır.¹ Bu nedenle Locke için, olasılık ve inancın değeri bilgi kadar önemlidir. İnsan, bilgisizle olmasa da inanç ve olasılıkla bu alanları araştırır. Bu alanlar, insan aklının bilemeyeceği ama sanabileceği ve inanabileceği konuları içerir.² Akıl sadece kesinlikle yetinse ve kesinlik bulamadığı yerlerde tahminlerde bulunmasa, bilginin olmadığı alanlar tamamen kurguların alanı olur. Böylece akıl, bilginin alanını aşan alanları da insan çalışmasına açar. "Locke, Essay'de, kendi anlama yetimizin araştırmasını yapma, kendi gücümüzü gözden geçirme ve onların hangi şeylere uyguladıklarını görme planına, bunu da aşan bir istek ve amaç ekler. Bu, insanları, bilgi konusunda ümitsizliğe kapılmaktan kurtarma isteğidir. Locke açık bir şekilde bizim anlama ve entelektüel yeteneğimizin kapsamına yönelik araştırmasının, bu kurtarmayı gerçekleştireceğini planlar."³ Sözü edilen kurtarma aslında insan düşünmesinin bilgi dışındaki inanç ve olasılık gibi alanları üretme eğilimi olduğunu söylemektir. Locke'un bunu söyleme nedeni insan bilgisinin kapsayamadığı bazı kavram ve konuların olduğunu düşünmesidir.

Locke felsefesinde insan aklı bilgiyi ortaya koyarken deneyle çalışır. Locke'a göre bilginin kaynağı deneydir.⁴ Deneyden bilginin kurucu unsurları ideler gelir. İdeler ve ideler arasındaki bağlantılar algılanmadığı zaman Locke felsefesinde bilgi oluşamayacağı için, idelerin yokluğu bilginin olmadığını göstergesidir. Bu yüzden Locke felsefesinde ide, sadece bilginin kurucu unsuru değil bilginin sınırınıdır. Bilgiye dair bu saptama Locke felsefesinde bilgi ve bilgi olmayanın yapısını ortaya koyar: Bilgi, ideler arasındaki uyum ve uyumsuzluk ilişkisinin algısıdır.⁵ Olasılık, insan zihninin, ideler arasında algılayamadığı ilişkiyi varsaymasıdır.⁶ İnanç ise Tanrıdan gelen bildirimlerle (vahiy) kurulan önermelerdir.⁷ Locke felsefesinde Tanrı ve töz kavramlarının yeri ve statüleri de

¹ John Locke, İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, çeviren: Meral Delikara Topçu, Ankara 1999, s. IV.XVII.2.

² Locke, a.g.e., s.IV.XVII.29

³ R.S. Woolhouse, Locke, Minneapolis 1984, s. 8.

⁴ John Locke, İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, çeviren: Meral Delikara Topçu, Ankara 1999, s. II.1.2.

⁵ Locke, a.g.e., s. IV. III. 1-2.

⁶ a.g.e. s. IV. XIV.

⁷ a.g.e. s. IV.XVIII.

bilgi-bilgi olmayanın yapısının anlaşılması ile ortaya çıkar. Locke felsefesinde Tanrının varlığı kesin olarak bilinebilir. Ama bu kavramın etkinlik ve işleyeceği alan bilgi değil inançtır. Tanrı bilgisi kesindir ama Locke'un amacı, bu bilgiyle evrenbilim yapmak değildir. Amacı bu bilgiyle inanç alanını güvenli bir şekilde kurmaktır çünkü Locke, Tanrı kavramının inanç alanının konusu olduğunu düşünür. Locke'a göre, Tanrı'nın varlığını doğrudan, aracısız bilmemiz olanaklı olmadığı gibi doğuştan bizde onun varlığı ile ilgili hazır bilgi de yoktur.⁸ Bu bilgi, doğrudan aracısız değil akıl aracılığıyla elde edilen tanıtılmalı bilgidir. Bu bilgi türünde aklın ideler arasındaki ilişkileri doğrudan değil aracı idelerle kavramasının nedeni, tanıtılmalı bilgiye aracı ideler olmadan ulaşmanın olanaklı olmamasıdır. Tanrının varlığına ilişkin bilgiye ulaşmada araç olarak kullanılan ide, sonsuzluk idesidir. Bu bilgi, tanıtılmalı bilginin diğer örneği olan matematik bilginin kesinliğine sahiptir.

Locke Tanrı bilgisinin elde edilmesinde tanıtılmanın yanı sıra Tanrının varlığıyla ilgili deliller de kullanır. Bu deliller Tanrının varlığının ispatlanmasını sağlarlar. Bunlardan birisi kendi varoluşumuzun apaçık bilgisinden, başka bir varlığın apaçık bilgisine geçmeye olanak sağlayan ispattır: Biz varsak, başka bir gerçek varlık daha vardır.⁹ Locke için burada, yokluğun, gerçek, olgusal bir varlık üretmemesi öncesiz bir şeyin var olduğunun apaçık kanıtı olur. Bu kanıtla biz varsak, var olmamızı sağlayan başka bir varlığın olduğu kabul edilir.¹⁰ Locke'a göre, sezgiyle bildiğim varlığım, sonsuzluktan beri var olmadığı için bir başlangıcı olması gerekir. Bu başlangıcın da sonsuzluktan beri var olan bir şey olması gerekir ve bu şey de başlangıcı olmayan bir varlık olmalıdır. Yoksa başlangıcı olan bir varlık kendisini üretmiş olacak ya da insan kendi başına olmuş olacaktı ki bu mümkün değildir. Locke felsefesinde Tanrının varlığının apaçık olduğu dolayısıyla da bilgisinin kesin olduğunun başka bir kanıtı da insanın, doğuştan bir takım yeteneklere sahip olmasıdır. İnsan kendisinde algı ve düşünme gibi yetenekler bulduğu ve bilgiye de sahip olduğu için, "varlığımı ve başlangıcımı başkasından edinmiş olanın, kendinde olan ve kendine ait olan her şeyi de ondan almış olması gerekir. Sahip olduğu tüm güçlerin aynı kaynaktan gelmiş ve o kaynağa ait olması gerektiğinden Tanrının da bilgili ve akıllı olması gerekir."¹¹ Locke felsefesinde insan aklının Tanrının varoluşuna ilişkin olarak çıkardığı apaçık kanıtlar bunlardır. Locke'a göre böyle bir varlığın adının ne olduğu önemli değildir, önemli olan böyle bir varlığın bilgisinin apaçık olmasıdır.¹² Bu apaçık kanıtların hepsi gördüğümüz gibi, insanın kendi üzerinden çıkardığı kanıtlardır. Locke'un felsefesinde Tanrı bilgisinin kaynağı ve bu bilgiye dair kanıtlar gösterir ki bu bilgi insanın deneyine dayanır, doğuştan değildir.

Locke felsefesinde doğuştan idelerin reddinin Tanrı kavramıyla ilişkisi, bu kavramın deneyden önce ya da deneysiz insan zihninde olamayacağını göstermekle ilgilidir. Tanrı

⁸ A.g.e. s. IV. X.1.

⁹ A.g.e. s. IV.X.1

¹⁰ A.g.e., s. IV.X.3

¹¹ A.g.e., s. IV.X.2.

¹² A.g.e. s. I,V.X.6.

idesinin doğuştan olduğunu söylemek, idelerin ve bazı ilkelerin Tanrı tarafından insan zihnine yerleştirilmiş olduğunu kabul etmek demektir. Locke için doğuştan bilgiyi savunan filozofların bu savunmalarındaki en güçlü noktaları, Tanrı idesinin doğuştan olduğunu söylemeleridir. Yolton'a göre İngiltere de Locke'un döneminde doğuştan idelerin Tanrı kavramıyla ilişkilendirilerek kabul edilmesi, dönemin filozofları arasında çok yaygındır. "Bates'in, doğuştan bilgi geleneğinde Tanrı idesinin insanların zihinlerine silinmez olarak yapılandırıldığını söylemesi doğrudur. Fakat teorinin en güçlü ifadesi, Locke'un büyük rakibi Stillingfleet tarafından verilmiştir. O 'Origines Sacrae'sinde (1662) Tanrı idesinin ruha damgalanmış olduğu ifadesini kullanır."¹³ Ancak Locke'a göre, idelerin varlığını bu şekilde kabul etmek, ortak Tanrı kabulünün gerektirir. Oysa Tanrı idesinin her kültür ve toplumda ortak olduğunu gösteren Tanrı kabulü yoktur.¹⁴ Bununla birlikte Tanrı konusunda hiçbir düşüncesi olmayan toplumlar vardır. Yine bütün insanlarda Tanrı düşüncesinin bulunduğu kabul edilse bile insanların birbirinden farklı Tanrı anlayışlarına sahip olduklarını açıklamanın olanağı yoktur.

Locke'un, Tanrının bilgisini insan deneyine dayandırması, bu bilginin elde edilme şeklini, kendinden önceki rasyonalist felsefenin elde edilme şeklinden farklılaştırır. Bu da Tanrı bilgisinin olanağını, insan bilgisine indirgemektir. İnsan deneyemese ya da istemese Tanrı bilgisinden söz etmenin olanağı yoktur. Bu nedenle Locke için önemli olan Tanrının bilgisidir, ontolojisi değil. Ona göre Tanrı idesinin doğuştan olduğu kabul edilirse, Tanrı kavramının ontolojiyle bağları kesilemez çünkü bu kavram, metafizik sistem kurmanın hareket noktası olur.¹⁵ Böylece Tanrı kavramı konusunda doğuştan idelerin reddi Locke felsefesine Tanrı kavramının ontolojiyle bağlarını kesme olanağı sağlar. Zaten Onun için felsefe yapmanın hareket noktası herhangi bir kavramın ontolojisi değil epistemolojisi olduğu için felsefe yapmaya epistemolojik problemleri araştırmakla başlar. "Locke, modern epistemolojik çağı resmen başlatır. Bu çağ, özellikle Kant'la birlikte ortaçağ dogmatizmine ve Spinoza'nın soyut ontolojisine ve Hobbes'un fizyolojik materyalizmine karşı tepkiyi içerir; ve Locke, bu problemlerden özellikle kaçınır."¹⁶

Locke, Tanrının var olduğuna inanan bir filozoftur ama felsefi amacı içerisinde kendinden önceki inanan filozoflar gibi, evreni bu kavram üzerine kurup bunun bilgisini vermek yoktur. O, felsefe ile insan bilgisinin kaynak, değer ve sınırını bilmek ister. Bu nedenle de Onun için felsefi öncelik insan bilgisini ortaya koymak olmalıdır. Locke felsefesinde insanın bilgisini deneyden yola çıkarak kurduğu için de bilme eyleminde etkin olan insanın kendisidir. Bu nedenle Locke için bilmede önemli olan insanın bilgedeki etkinliğidir. Locke bununla felsefe tarihinde epistemoloji açısından yeni bir dönemi başlatır.¹⁷ Bunun sonucunda da Locke

¹³ W.John Yolton, *Locke and the Way of the Ideas*, Cambridge 1996, s.36

¹⁴ John Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*, çeviren: Meral Delikara Topçu, Ankara 1999, s. I.III.14.

¹⁵ W.T.Jones, *A History of Western Philosophy Hobbes to Hume*, USA 1969 s. 243.

¹⁶ John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, New York 1959 s. Iv.

¹⁷ Locke, a.g.e., s. Iv.

felsefesinde Tanrının işlevi, bilgiyi kurmada değil inancın dünyasındadır. Locke'un buradaki amacı, Tanrıyı reddetmek değil, bilginin, insanın etkinliği olduğunu göstermektir. Bunun sonucunda da Locke epistemolojisinde Tanrının varlığının bilgisi de dahil bütün bilgi türlerinin kaynağı insan deneyi olduğu için, insan birincil olur.

İnsanın epistemolojide bu şekilde ön plana çıkması Locke felsefesinde Tanrının etkinlik alanının inanç dünyası olduğunu ortaya koyar. Locke felsefesinde Tanrı kavramı ve bilgisinin yeri inanç dünyası olarak belirlendiğinde de Locke'un bu kavramı kullanma amacı da ortaya çıkar. Tanrının varlığının kesin bilgisini evrenin bilgisini kurmakta kullanmak değil, inanç içerisinde kullanmaktır. Tanrı kavramı Locke'un bu amacıyla, ontolojinin kavramı olmaktan çıkarak insanın inancının nesnesi olur. Bu inancı da bilginin kesinliğiyle aynı düzeye taşır. Locke'a göre inancın temeli kesin bilgi olduğu zaman din, kuruntularla boş inançların alanı olmaktan çıkarak rasyonel bir din olur. Locke için din, rasyonel olmalı çünkü Tanrı, bilge Tanrıdır.¹⁸ Locke'un söylediklerinde de gördüğümüz gibi önemli olan Tanrının yaratıcılığı değil, bilgisi ve sözleridir. Locke felsefesinde Tanrının bilgeliği ve bu belgelikten yararlanılma nedeni de böylece ortaya çıkar. Bilge Tanrı, bilen olarak sözleriyle insanları yanıltmaz ve güvenlerini sarsmaz. Bu nedenle Tanrı inanç alanında etkin olacaksa bilge olması zorunludur. Ancak böyle bir Tanrının sözleriyle inanç dünyası boş inanç ve kuruntuların alanı olmaz. İnanç dünyası boş inanç dünyası olmadığı zaman da inanç ile bilgi, birbirlerine karşıt olmazlar. Locke felsefesinde inanç ile bilgi, aynı kesinlik düzeyine sahip olacağı için çatışmalarını gerektirecek herhangi bir gerekçe kalmaz. Böylece Locke'un Tanrı bilgisi ile matematik bilginin kesinliğini aynı değerde tutmasının nedeni, bilgi inanç karşıtına kendi felsefesinde yer vermemek olarak değerlendirilebilir.

Locke felsefesinde Tanrının inanç dünyasında konumlanmasının olanağı, Tanrının ontolojik kaygılarla temellendirilmemesinin sonucudur. Doğal olarak Locke'un, Tanrı kavramını kesin bilgi ve inancın nesnesi yapması bu kavramın, kendinden önceki rasyonalist felsefe tarafından 'kendi kendinin dolayısıyla da evrenin nedeni olarak kabul edilen' töz kavramıyla birlikte kullanılmasına kendi felsefesinde son vermedir. Locke felsefesinde Tanrı bilen ve varlığı, insan tarafından kesin olarak bilinendir. Locke felsefesinde tözün varlığı, Tanrının varlığı gibi kesin olarak bilinemez. Töz, Locke felsefesinde evrenin bilinmesini sağlayan epistemolojik dayanaktr.¹⁹ Böylece inancın nesnesinin Tanrı olması, inancı kesin bilgiyle aynı statüye taşırken töz de doğanın bilimini olanaklı kılan dayanak olur. Birisi inancı güçlendirip dogmatiklikten uzaklaştırırken diğeri de insanı, nesne konusunda bilgisizlikten kurtaran olasılığın dayanağı olur. Locke felsefesinde Tanrı ve töz kavramlarının işlevlerinin bu şekilde koyulması, bu kavramaların ait oldukları alanların kesin olarak birbirlerinden ayrılmasına neden olur. Bunun sonucunda şu söylenebilir: Locke, Tanrı kavramı ile güvenilir ve sağlam bir inanç dünyası, töz kavramı ile de doğa bilimini kurmaya çalışır. İnan-

¹⁸ John Locke, İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, çeviren: Meral Delikara Topçu, Ankara 1999, s. IV.X.10

¹⁹ Locke, a.g.e., s. II.XXIII.2

mak isteyen inanç dünyasına, doğa bilimi yapmak isteyen de nesneye başvurmalıdır. Locke'un bu kavramları ayırmasının felsefesinde yol açtığı sonuç budur.

Locke felsefesinde nesne kavramından söz edebilmeyi olanaklı kılan, birincil niteliklerin yanı sıra salt töz kavramıdır: "Töz adını verdiğimiz ide, var olduklarını gördüğümüz, dayanacakları bir şey olamadan varlıklarını sürdüremeyeceklerini düşündüğümüz niteliklerin bilinmeyen ancak varsayılan desteğinden başka bir şey değildir ki, buna töz diyoruz. İngilizce'de sözcüğün asıl anlamı 'substratum' ya da 'destekleyen'dir."²⁰ Ona göre salt töz, dayanak olarak var olmadığı zaman nitelikler bir araya gelerek basit ideleri oluşturamazlar. Ancak dayanak olarak kullanılan salt töz, nesnenin bilgisini kesin değil, olası yapar. Buna rağmen Locke, denemenin çeşitli yerlerinde duyu bilgisini yer yer bilgi olarak kabul eder. Bunun nedeni, duyu bilgisinin gerçeklikle olan ilişkisidir. Locke'a göre duyu bilgisinde, nitelikler arasında zorunlu bir bağlantıyı saptayamamamız hangi idelerin bir araya geleceğini bilmemizi engeller. Bu da duyu bilgisinin genel ve kesin olmasını engeller. Locke bu nedenle doğa felsefesinde kesin bilgi olabileceği konusunda şüpheye düşer.²¹ Locke'un bu şüphesinin nedeni töz kavramıdır. Töz kavramının belirsiz doğası, doğa felsefesinde kesin bilginin oluşmasına izin vermez.²² Bu yapıdaki salt töz kavramı, nesnenin, bilginin sınırının dışında kalmasına ve sadece olasılık düzeyinde bilinmesine neden olur. Ama aynı kavram, nesnenin olası bilgisinin kurulmasını sağlayan dayanak olarak bilgi felsefesinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olur. Locke felsefesinde tözün bu şekilde kullanılmasının nedeni, bu kavramın ontolojisinin araştırılmamasıdır. Onun göstermeye çalıştığı şey, tözün varlığı bilinmeyebilir ama bu, onun var olduğunu varsaymayı engellemez. Locke'a göre bu varsayımın nedeni de onun varlığı değildir: "Kendimizi bir substratum varsaymaya alıştırmış olmamızı tözün varlığına değil, töz idesine dayandırırım; zaten sözünü ettiğim de tözün varlığı değil sadece idesidir. Aynı zamanda bu idenin bir substratum varsayma alışkanlığımızın ürünü olduğu ya da aslında hiçbir töz idemiz olmadığını söylemem de durumu değiştirmez."²³ Bu nedenle de Locke felsefesinde tartışılan, töz kavramının ontolojisi değil, önemidir. Locke felsefesinde töz kavramının önemi de işlevinden gelir.²⁴ Töz kavramının işlevi de nesneyi bilmede ortaya çıkar. Bu nedenle Locke felsefesinde amaç, tözün varlığını bilmek değil, bilgedeki işlevini ortaya koymaktır. Bu işlevden dolayı töz kavramı, Locke felsefesinde kullanılmak zorundadır. Locke, töz düşüncesinin nitelikler için dayanak varsayma alışkanlığımızda temellendiğini söylemesiyle felsefesinde, bilinmeyen töz kavramının kullanımını meşrulaştırmaya çalışır. Locke'un deneyemediği için bilinmeyen tözün varlığını varsayma dayandırması ve bu varsayımsal dayanağı, nesnenin bilgisinde kullanması empirist bir felsefe açısından çelişkilidir. "Nesne üzerinden niteliklerini birbiri ardına kazıyabilmek onun rengini,

²⁰ Locke, a.g.e., s. II.XXIII.2

²¹ A.g.e.,s. IV.XII.10

²² Mackie, Problems from Locke, Oxford 1984,s.27

²³ John Locke, İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, çeviren: Meral Delikara Topçu, Ankara 1999, s. II.XXIII.11'in dipnotu

²⁴ Mackie, Problems from Locke, Oxford 1984,s.27

kokusunu, sertliğini, biçimini, art arda sökebilmek olanağı yoktur. Bu iş bir insanın giysilerini çıkarmasına benzemez. Bir başka deyişle, dayanağa hiçbir zaman ulaşamaz: böylece de gözlemlenemez ya da algılanamaz olduğu için böyle bir töz kavramı, deneyci açıdan 'gayri meşrudur'. Tutarlı bir deneycilik onun var olduğunu öne süremez.²⁵ Ayrıca Locke'un bu kavramı dayanak varsayma alışkanlığına bağlamasını, bilim dışı olarak değerlendiren yazarlar da vardır: "Bilim, nitelikleri taşıyan bu tarz substratum'u tasavvur edemez. Nitelikler için bir öznenin böyle bir idesi ne açıktır ne de bilgilendiricidir fakat niteliklerin tek başlarına nasıl var olduklarını kavrayamayız böylelikle kendimizi, açık olmayan bir kavram tarafından kuşatılmış buluruz."²⁶

Böylece Locke, felsefesinde töz kavramının şu üç özelliğini ortaya koyar. Birincisi, töz kavramını Tanrı'dan ayırması onu yaratıcı neden olmaktan çıkarır. İkincisi, tözün varlığının bilgisinin aranmaması ontolojisini değil, işlevini önemli yapar. Üçüncüsü ise bu işlev, tözü, zihnin varsayma alışkanlığına bağlar. Locke felsefesinde tözün bu üç özelliği, bu kavramı, varlığının bilinmeye çalışılmamasından dolayı ontolojiden uzaklaştırır. Locke, ontolojik bir kavram olmaktan çıkardığı töz kavramı ile maddi dünya konusundaki bilgisizliği kapatmaya çalışır. Locke'a göre insan, nesnenin varlığı üzerine kesin bilgi ileri süremez ama en azından nesnenin dolayısıyla da doğanın varlığı konusunda olasılık düzeyinde varsayımlarda bulunabilir. "Locke için, insan düşüncesinde olasılığın önemi ve varsayımın rolü, kuşkusuz doğa felsefesinde ortaya çıkar."²⁷ Locke'un doğa felsefesinde tözün bilinmeyen olduğu ile yaptığı şey, kendinden önceki felsefenin ontolojik töz kabulünün neden olduğu evren tasarımını terk etme çabasıdır. Töz kavramı, ontolojik temelde ele alınarak evrenin nedeni olarak kabul edildiği zaman evrenin bilgisi, Locke'a göre, dogmatik olur. Töz, Locke'un felsefesinde deneylenemediği için idesi olmayan ve bilinmeyen bir kavram olduğu için, bilinmeyen üzerine bilgi kurulamaz. Böyle bir bilginin de Locke için, bilgi değeri yoktur. Onun için bunlar sadece bilgi önünde temizlenmesi gereken engellerdir. Demek ki Locke, bilinmeyen bir kavramın ortaya koyduğu dogmatik yapıları düşünceler yerine, kavram üzerine olasılık düzeyinde konuşmayı tercih eder. Bu nedenle Locke için doğa bilimi kesin olmayabilir ama şüphe edilebilen bir alan değildir. Locke için olasılık sadece duyu bilgisinin sezgi ve akıl yürütme ile elde edilen bilgi kadar kesin olmamasına neden olur.²⁸

Böylece Locke felsefesinde nesnenin bilinmediği kabulü, sadece bilgi dünyasının var olduğunun söylenmesi ile sonuçlanır. Bu sonuç nedeniyle de Locke felsefesinde, bilinenin dışında kalanlar için olumlu bir felsefe söz konusu olamaz.²⁹ Bu da Locke felsefesinde, bilme ile varlığı özdeşleşerek bilinmeyen varlığının yadsınmasına neden olur. Locke'un bu özdeşleştirilmesi, konumuz açısından en açık şekilde Tanrı kavramında görülür. Tanrının

²⁵ Arda Denkel, Nesne ve doğası, İstanbul 1998, c.31

²⁶ W.John Yolton, John Locke: Problems and Perspectives, a collection of new essays, Cambridge 1969, s.185

²⁷ Peter Walmsley, "Dispute and Conversation: Probability and Rhetoric of Natural Philosophy in Locke's Essay", Journal of the History of Ideas, vol.54 no.3, 1993, s.383

²⁸ G.J. Warnock, The philosophy of Perception, Oxford 1967, s.75

²⁹ Arda Denkel, Düşünceler ve Gerekçeler, İstanbul 1997, c.164

varlığının idesi deneylendiği için, varlığı bilinebilir. Deney burada Locke felsefesinde varlığın bilgisini olanaklı kılandır. Locke bu noktada varlıktan bilgiye değil, deney aracılığıyla bilgiden varlığa geçer. Buradaki kesin bilgi, Tanrının inanç alanındaki varoluşunun güven ve garantisidir. Aynı garanti durumu töz kavramı için geçerli değildir çünkü töz deneylenemediği için bilinemeyen bu nedenle kesin olarak bilinemeyendir. Ayrıca ancak böyle bir özdeşleştirme, Locke felsefesinde Tanrı ve töz kavramlarının kullanımını ontolojiden koparabilir. Bu iki kavramı empirist epistemolojinin yapıldığı bir felsefede kullanmanın metafiziğe yer açıp açmadığı değerlendirmesini yaptığımızda ise karşılaştığımız sonuç, Locke'un, her iki kavramı ontolojiden bağımsız kullandığıdır. Bu söylediğimizi de en açık, Tanrı ve töz kavramlarını ontolojik yaratıcı neden olarak kullanmamasında görürüz. Locke'un bu iki kavramı ontolojiden ayırarak kullanması, felsefesinde, inanç ve doğa biliminin birbirinden ayrı etkinlik alanları olarak kabul edilmesini de doğurur.

Locke'un felsefesinde, Tanrı ile töz kavramını ayırarak kullanılmasının diğer bir sonucu da inanç dünyasının da ontolojik değil epistemolojik kaygıyla kurulmasıdır. Locke felsefesinde Tanrı kavramı, varlığının kesin bilgisiyle hem inancın nesnesi hem de kesinliğinin güvencesidir. Bu nedenle burada aranan inancın kesinliği ve güvenilirliğidir. Bu da herhangi bir ontolojik kanıtı değil bilginin kesinliğini önceler. Bunun sonucunda da inanç, Locke felsefesinde, oluşturulma kaygısından dolayı ontolojik deliller üzerine değil, epistemolojik deliller üzerine kurulur. Bu temellenmenin kökleri, insanda hatta insanın deneyindedir. İnsanın deneyi, insanın varlığı, insanın yeteneklerinin varlığı gibi kanıtlar, insanın bilmesinde temel bulan epistemolojik kanıtlardır. Locke felsefesinde bu epistemolojik içerik, Tanrı kavramını inancın nesnesi yapar. Bu felsefede de inanç, Tanrının mutlak varlığının ispatlandığı alan olmaktan çıkarak Tanrının bilgeliğine göre işleyen bir alana dönüşür. Tanrı burada bilgeliğiyle insan için yönlendirici olur. İnsan Tanrının bilgeliğine dogmatik bir şekilde inanmakla değil, kendi deney ve aklının işlemesi sonucunda ulaşır. Bu sonuç aynı zamanda inanç alanını, bilgi dünyasından bağımsız bir şekilde kurar. Bu kurmayla da Locke felsefesinde, Tanrı ve töz kavramlarının birbirleriyle bağları kopar çünkü etkinlik alanları, bilgi ve inanç ayrımıyla kesin olarak belli olur. Bu da aslında açık bir şekilde bilgi ile inancı ayırmaktır. Locke felsefesinde insan, anlama yetisiyle bilginin etkin varlığı, Tanrı da vahiyle inancın etkin varlığı olur. Locke'a göre, inancın bilgiye ya da bilginin inanca üstünlüğü diye bir şey söz konusu değildir. İkisi de kesinliği ve güvenilirliği içerdiği için böyle bir karşılaştırmaya gerek yoktur. Önemli olan bu alanların birbirine karıştırılmamasıdır. Bu alanları birbirine karıştırmak Locke'a göre hem bilgiye hem inanca zarar verir. Bilgiyi dogmatikleştirir inancı da boş inanç haline getirir.

Locke felsefesinde Tanrının inanç dünyasındaki etkinliğinin önemli olduğu nokta, vahiydir. Onun varlığı, kesin olarak bilinendir ve inanç bu bilgi ile kurulur. Tanrının bilgeliğinin güvencesi de bu bilgidir. Böylece Tanrının, inanç dünyasının bilge Tanrısı olması, bu Tanrının töz kavramından hem ayrı konumlandığı yeri hem de ayrı etkinliğinin göstergesidir. Tanrı Locke felsefesinde bilen varlık ve varlığı insan tarafından kesin olarak bilinen varlıktır. Töz ise algılayamayan ve düşünemeyen maddi dünyanın bilgisinin dayanağıdır.

Töz sadece doğa bilgisini olanaklı kılan dayanak olmakla doğanın bilinmeyen kurucu temel unsuru olur ve bu özelliğiyle de Tanrıdan ayrılır. Burada amaç, doğanın deneyden yola çıkarak açıklamasını vermek ve bu yolla doğa açıklamasında metafizikten uzaklaşmaktır. Ancak Locke doğa açıklamasında metafizikten kaçmak isterken empirizmle çelişen töz kavramını kullanır. Locke'un bu kavramı kullanma nedeni, doğa konusunda bilgisizliği engellemektir. Locke, felsefenin metafizik geleneğine ait olan bir kavramı, doğa biliminin olasılığını kurmak amacı için kullanır. Bu kullanım amacı, doğa açıklamasında metafiziğe yer açmamak içindir. Locke'un bu tavrı, doğa açıklamasında töz kavramını kullanırken de bu kavramın, geleneksel kullanımından uzak, empirizm temelinde açıklama verme çabasıdır. Locke, Tanrı ve töz kavramlarını bu şekilde kullanmakla, bu kavramları kullanmanın varlık felsefesi ve metafizik yapmakla sonuçlanmayacağını örneğini verir. Ayrıca Locke, Tanrının insan deneyi ile bilinebileceğinin örneğini de oluşturur. Locke'un felsefenin metafizik geleneğine ait iki kavramı kullanırken içerik ve işlevini farklılaştırması, bu kavramları, metafizik içerik ve işlevden uzaklaştırır. Demek ki Locke'un Tanrı ve töz kavramlarını kullanma amacı ve tarzı, aslında metafiziğin kendine has kavramlarını kullanırken bile metafizik yapmaktan uzaklaşmaktır.

Locke'un empirist epistemoloji yapan bir filozof olarak metafiziğin bu iki kavramını kullanma nedeni de artık açıktır. Locke, dini inanca önem veren bir filozoftur. Bunun sonucu olarak da felsefesinde dini inanca yer açar ve bu inancın değeri, bilgiyle aynıdır. Böyle bir bilgi üzerine kurulamayan inanç, Ona göre, dogmatiktir. Bunun da bilgi değeri yoktur. Locke inancı dogmatizmden arındırmaya çalışarak, ortaçağın dogmatik dinsel inancından kopmaya çalışır. Töz kavramını doğa açıklamasında kullanmasının nedeni de varsayım da olsa niteliklerin değişiminin ardında kalıcı olanı arama kaygısıdır. Bu kaygı, Locke'u, empirizm konusunda çelişkili bir duruma düşürür ama doğa biliminde de olasılığın dışında kesin bilgi olamayacağı düşüncesinin öncülerinden birisi yapar. Gördüğümüz gibi Tanrı ve töz kavramlarının ontolojik bağlarından kopması, bu kavramları hem evrenin yaratıcı nedeni olmaktan çıkarır hem de varlık felsefesi ve metafiziğin kavramları olarak kabul edilmelerini engeller. Bu da Tanrı ve töz kavramlarının empirist felsefede de kullanılmasının bir sonucudur. Locke bunu, felsefe tarihinde başaran filozoflardan birisidir.

Abstract

The concepts of God and substance are the most important concepts of the history of philosophy. It is important to understand why a philosopher whose philosophy is empiricist and who fights with the rationalist thesis of innate knowledge, uses these concepts which form the pure metaphysical dimension of philosophy before himself. In Locke's philosophy, God is the cause of the universe as a knowing being. Substance cannot be such a cause because the existence of substance cannot be known. Substance is the epistemological foundation for the possibility of human knowing. Thus, while Locke puts faith in the same status as absolute knowledge by making God the object of faith, substance becomes the foundation to make natural sciences possible. While one of

them strengthens the faith and banish from dogmatism, the other becomes the foundation for the possibility that relieves human beings from ignorance. With the concept of God, Locke tries to establish a reliable and sound world of faith and with the concept of substance he tries to establish natural sciences. Locke attaches importance to religious faith. As a result of this, he opens a place for religious faith in his philosophy and the value of this faith is the same as the value he gives to knowledge. Any faith which is not founded on such knowledge, according to him is dogmatic. The reason why Locke uses the concept of substance in the explanation of the nature is the concern of pursuing the permanent thing behind the changes in the qualities. This concern leads Locke to a contradictory situation.

Key words: God, substance, epistemology, ontology, metaphysics

KAYNAKÇA

Denkel, Arda, Düşünceler ve Gerekçeler, Göçebe Yayınları, İstanbul 1997

Denkel, Arda, Nesne ve Doğası, Göçebe Yayınları, İstanbul 1998

Jones, W.T., A History of Western Philosophy Hobbes to Hume, Harcourt Brace Jovanovich Publishers, USA 1969.

Locke, John, İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, I.II. Kitap, III.IV.Kitap, çev: Meral Delikara Topçu, Ankara 1999.

Locke, John, An Essay Concerning Human Understanding, collated and annotated by Alexander Campbell Fraser, Vol I-II, Dover Publications, New York 1959.

Mackie, J.L, Problems from Locke, Oxford University Press, Oxford 1976.

Walmsley, Peter. "Dispute and Conversation: Probability and the Rhetoric of Natural Philosophy in Locke's Essay ", Journal of the History of ideas, vol. 54, no. 3. 1993.

Warnock, G. J., The Philosophy of Perception, Oxford University Press, Oxford 1967.

Woolhouse, R.S., Locke, University of Minnesota Press, Minneapolis 1984.

Yolton, W. John (edited), John Locke: Problems and Perspectives, A Collection of New Essays, Cambridge at the University Press, Cambridge 1969.

Yolton, W, John Locke and the Way of the Ideas, Thoemmes Press, Cambridge 1996.